

Eminentie, Excellentie, beste mensen

De titel van mijn lezing is

OECUMENE EN SCHOONHEID

Via liturgie, iconen en kerkvaders nader tot elkaar

‘Ik ben een lelie van de Saron,
een wilde lelie in het dal’,

Zegt de bruid in het Hooglied, hoofdstuk 2, vers 1. In een allegorische uitleg staat de bruid voor de mensheid. De mens is een lelie van de Saron. De Bijbelse auteur zegt van de mens dat hij of zij schoon is als een lelie van de Saron. De mens is schoonheid. Deze betiteling van de mens als schoonheid betekent dat deze schoonheid een belangrijk aspect is van ons menszijn. Wat heeft dit te maken met mijn werk voor de oecumene?

In het najaar van 2020 lazen we in Bêt Drâshâ, het oosters christelijk leerhuis in Den Bosch, dat ik met ds Paul van der Waal organiseerde, een theologisch boek. We lazen het boek omdat we vanwege corona geen kans hadden gezien om zoals gewoonlijk een reader samen te stellen met oosterse liturgische teksten en teksten van kerkvaders. Het vanwege corona alternatieve leerhuis was een geslaagd leerhuis voor de deelnemers. Maar ondanks de positieve evaluatie zei iemand die al enkele jaren met Bêt Drâshâ mee had gedaan dat hij hoopte dat bij het volgende seizoen toch weer de meer poëtische teksten van de liturgie en van de kerkvaders gelezen zouden worden. Inderdaad lezen we in dit seizoen van 2021 weer teksten van kerkvaders met daarbij ook enkele poëtische teksten, En de prozateksten van die Griekse kerkvaders hebben ook heel wat mooie dichterlijke wendingen.

Aan die opmerking van die man over het poëtische karakter van de liturgische en patristische teksten moest ik denken toen ik deze lezing van mij aan het voorbereiden was. We lezen in het leerhuis doorgaans teksten die als poëtisch worden ervaren.

Poëzie heeft met schoonheid te maken. Ik moest aan een woord van Dostojevskij denken. Van Dostojevskij is de uitdrukking bekend ‘schoonheid zal de wereld redden’. In gedachte paste ik dit toe op de oecumene. ‘Schoonheid zal de oecumene redden?’ Met een vraagteken. Al snel realiseerde ik mij dat een positief antwoord op die vraag zou getuigen van overdrijving. Allereerst: moet de oecumene gered worden? Soms zou je dat wel denken als je jezelf realiseert hoe de oecumene ervoor staat. Maar zelfs als de oecumene gered zou moeten worden, is het dan de schoonheid die dit zou lukken? Toch heeft oecumene, in elk geval met de oosterse kerken, iets te maken met schoonheid.

Dit zie ik met name als ik terugkijk naar waar ikzelf mee bezig ben geweest in mijn werk voor de Katholieke Vereniging voor Oecumene. Bijna 35 jaar ben ik bezig geweest met bij voorbeeld teksten uit oosterse kerken. Spirituele teksten, mooie teksten.

Ik ben zelf 16 jaar bezig geweest met het oosters christelijk leerhuis in Den Bosch, Bêt Drâshâ geheten. Het leerhuis Bêt Drâshâ is oecumenisch van opzet. Allereerst naar de inhoud. We lezen teksten die voor alle confessies als hun gemeenschappelijk erfgoed kunnen worden beschouwd. Ten tweede zijn de deelnemers zelf uit verschillende kerken afkomstig: protestant, orthodox, katholiek. En ten derde: de leiding is ook oecumenisch samengesteld: een protestantse predikant, Paul van der Waal, en ikzelf, een katholiek.

Tien jaar ben ik bezig geweest met een zelfde soort leerhuis als Bêt Drâshâ op Kasteel Hernen, niet ver van Nijmegen gelegen.

We lazen in beide leerhuizen teksten uit oosterse liturgieën en van kerkvaders. We lazen deze teksten uit de traditie van de Kerk meestal samen met een toepasselijke Bijbeltekst.

Voordat we begonnen met de teksten, luisterden we naar een stuk muziek vanaf een CD, om de bijeenkomst met de juiste toon te beginnen. Dat was meestal een lied uit een oosterse kerk. Zoals bekend zijn de oosterse gezangen befaamd om hun schoonheid. En we hebben vandaag het geluk om live mooie oosterse zang te mogen horen.

We lazen na de opening met muziek doorgaans de teksten hardop. Eerst een Bijbeltekst, die vaak al onderwerp werd van gesprek. En daarna een liturgische tekst of een tekst van een kerkvader. Die teksten riepen vragen en opmerkingen op, die we probeerden te beantwoorden respectievelijk tot onderwerp van gesprek maakten. Uit de reacties van de deelnemers was op te maken dat de teksten bevreemding maar ook herkenning opriepen en vaak gewaardeerd werden om hun schoonheid. De teksten werden een aanleiding om deze of gene oosterse kerkelijke traditie wat beter te leren kennen. En men kwam erdoor tot een geloofsgesprek doordat men naar aanleiding van de teksten eigen vragen inbracht en besprak. Dit was de schoonheid van het gesprek, van het nader komen tot elkaar.

Behalve teksten kwam ook het beeldaspect vaak aan de orde in de leerhuizen, in de vorm van een mooie icoon. Er kwam vaak een icoon ter sprake in de leerhuizen. Iconen zijn kunst. Kunst heeft met schoonheid te maken.

In het leerhuis van najaar 2014 stond deze Griekse icoon, die u hier ziet, op de voorzijde van de reader. **[ICOON TONEN]** Het is een mooie duidelijke icoon. De ontmoeting van Jezus met de Samaritaanse bij de put. Bovenaan staat het opschrift in het Grieks:, Christus pratend met de Samaritaanse. Links Christus, rechts de Samaritaanse vrouw met aan haar voet een kruik aan een touw. Rechts

van haar zien we de stad van de Samaritaanse en in de bergspelonk de leerlingen die terug kwamen van het boodschappen doen en zich verbaasden over het feit dat Jezus met een vrouw sprak en nog wel een Samaritaanse, iemand uit een door de joden verguisd volk. We lazen het verhaal van Christus en de Samaritaanse uit Johannes IV. En we lazen er een gedicht bij, dat ik nu zal voorlezen. Het is een stuk hymne geschreven door Romanos Melodós, een van de beroemdste Byzantijnse liederendichters; hij leefde in de eerste helft van de zesde eeuw. Romanus vertelt over het moment dat de Samaritaanse alles achter liet en naar haar stad terugkeerde.

*De Samaritaanse vatte moed en snelde naar de Samaritanen,
haar kruik liet ze achter en ze nam op de schouders
van haar hart Degene die het innerlijk en het hart toetst.
Zo kwam ze in de stad en verkondigde aan allen met duidelijke stem:
'Grijsaards en kinderen, jongelingen en maagden,
haast u naar de bron.
Het water vloeide over en giet zich voor allen uit:
ik zag daar een man, die je geen man kunt noemen want Gods
werken volbrengt Hij;
alles voorspelt Hij en verkondigt Hij van tevoren,
Hij die iedereen wil redden en dit staat borg voor:
Gejubel en Verlossing!'*

Op deze manier kwamen beeld en tekst, icoon en gedicht in de leerhuizen samen.

Naast de leerhuizen heb ik ook vaak *aparte* lezingen gehouden over iconen, bijvoorbeeld jaarlijks op een avond voor de plaatselijke Raad van Kerken in Oosterhout, Noord-Brabant. De deelnemers kregen een kleurenafdruk van een icoon. Bij de icoon die ik uitgekozen had, paste ook altijd een Bijbeltekst. Ik vroeg eerst de deelnemers te vertellen wat ze op de icoon zo al zagen. Ik schreef die dingen op een flap-over. Dan lazen we hardop de Bijbeltekst. Daarna liep ik die ontdekte zaken die op de flap-over stonden af aan de hand van de desbetreffende Bijbeltekst, om te kijken wat er van het Bijbelse verhaal op de icoon terecht gekomen was. Daarna lazen we een kerkvadertekst of een liturgische tekst of beide om te zien of zaken die in die teksten genoemd werden op de icoon voorkwamen. Zo leerde ik mijn toehoorders om goed naar de icoon te kijken en het verband ervan met de Bijbel en de Traditie te zien. Het was een werkwijze die goed aansloot bij mijn publiek. Iconen hebben een voor de hand liggende aantrekkingskracht door hun schoonheid en hun schoonheid werd een aanleiding om verder te kijken dan de onmiddellijke gewaarwording. Zo kwam een icoon ter sprake in zijn context en kon de schoonheid ervan genoten worden.

Op al deze manieren, via teksten en iconen, leerde men aspecten van deze of gene oosterse traditie beter kennen en waarderen.

Bij de leerhuizen kwam doorgaans een bijzondere kennismaking met de oosterse kerken doordat we een bezoek brachten aan een dienst in een oosterse kerk ergens in het land. Bij zo'n bezoek namen we eerst deel aan de eigenlijke viering waardoor men de liturgische schoonheid in zo'n parochie kon meemaken. Vaak hadden de deelnemers nooit eerder tevoren zo'n dienst meegemaakt. Na de dienst was er gewoonlijk de uitnodiging voor een kop koffie of thee, met soms ook wat te eten. Dat was de mooie traditie van de gastvrijheid. Daarbij konden we dan in contact komen met enkele leden van zo'n parochie en vaak was er ook de gelegenheid voor een gesprek met de parochiepriester. De deelnemers konden dan vragen stellen over de kerk waar men op bezoek was en er ontstond ook een zekere uitwisseling. We namen altijd een geschenk mee voor de parochie, vaak in de vorm van een mooie kaars.

Ook in het tijdschrift Pokrof, waarvan ik redactiesecretaris was, was er altijd oog voor de schoonheid van het oosters christendom. Er waren bij voorbeeld de icoonmeditaties door verschillende mensen, met enkele ook van mijn hand. Er waren de artikelen van met name Dolf Bruinsma die vaak over kunstenaars, componisten en dichters gingen.

Schoonheid zal niet, zoals ik al zei, de oecumene redden, maar ik zie in de dialoog tussen de confessies wel degelijk de kracht van de schoonheid van elkaars tradities.

In het Hooglied wordt gesteld dat de mens schoonheid is. Mooi als de lelie van Saron. Ook de homo oecumenicus is een schoonheid. Ook in de oecumene gaat het over schoonheid. Ik hoop dat ik in mijn werk iets van die schoonheid naar voren heb kunnen brengen. Ik heb gezegd.